ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВИКРИВАЧА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

СЛОТВІНСЬКА Наталія - доцент кафедри міжнародного та кримінального права Навчально - наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», кандидат юридичних наук
ORCID iD: https://orcid.org//0000-0002-2756-4557
ШАРДАКОВА Анастасія - студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»
DOI: https://doi.org/10.32782/NP.2024.3.29

У статті здійснено аналіз національного та зарубіжного досвіду правового регулювання захисту викривачів та окреслено процесуальні гарантії, котрі дозволяють забезпечити ефективну правову охорону їх інтересів у межах кримінального провадження.

У цьому контекст, виокремлено механізми забезпечення безпеки викривачів та шляхи імплементації позитивного міжнародного досвіду. Проаналізовано зміни в Кримінальному процесуальному кодексі України, що стосуються викривачів та особливості їх практичної реалізації в умовах сучасного українського правосуддя. Окрім цього, у дослідженні здійснено акцент на основних процесуальних проблемах, з якими стикаються викривачі, таких як недотримання анонімності, відсутність чітких процедур захисту тощо. Особлива увага приділена практиці Європейського суду з прав людини, а також стандартам, розробленим Організацією Об'єднаних Націй та Європейським Союзом.

У результаті дослідження зроблено висновок, що існуючі законодавчі механізми захисту викривачів в Україні потребують подальшого вдосконалення для повноцінної реалізації їхніх прав, а також запровадження більш чітких гарантій процесуальної безпеки для забезпечення ефективного викриття корупційних кримінальних правопорушень.

Відтак, пропонується низка рекомендацій щодо посилення захисту прав викривачів у кримінальному процесі, включаючи розширення кола осіб, що підлягають захисту, запровадження нових механізмів контролю за дотриманням прав викривачів та посилення відповідальності за порушення конфіденційності їхніх даних.

Ключові слова: кримінальний процес, учасники кримінального провадження, викривач, захист прав, боротьба з корупцією, процесуальні гарантії, міжнародний досвід, Європейський суд з прав людини.

Постановка проблеми

Захист прав викривачів у кримінальному процесі є однією з ключових проблем сучасної правової системи, особливо, в умовах посилення боротьби з корупцією. Викривачі є важливим інструментом у розкритті кримінальних правопорушень, що мають прихований характер, зокрема тих, що стосуються зловживання владою, хабарництва та фінансових злочинів. Водночас, попри значну роль викривачів у виявленні правопорушень, правовий захист їх як учасників кримінального провадження залишається недостатнім як на національному, так і на міжнародному рівнях. Зазначене зумовлено тим, що чинне законодавство України, як і багатьох інших країн, не забезпечує достатніх процесуальних гарантій для захисту викривачів. Відсутність належних механізмів захисту може призвести до переслідувань, залякування або навіть фізичної розправи.

Окремо варто відзначити недостатню адаптацію міжнародних стандартів щодо захисту прав викривачів у національне законодавство, зокрема, положень Конвенції ООН проти корупції та директив Європейського Союзу, які визначають чіткі вимоги

до захисту інформаторів. Це створює ризики для самих викривачів та ускладнює ефективну боротьбу з корупцією.

Проблема захисту викривачів потребує не лише детального дослідження, але й удосконалення на законодавчому рівні для забезпечення належного правового захисту цих осіб у кримінальному процесі. Необхідно розробити більш дієві процесуальні механізми та запровадити відповідальність за порушення прав викривачів, що сприятиме підвищенню ефективності антикорупційних заходів.

Аналіз дослідження проблеми

У цьому напрямку вагомі дослідження було проведено такими організаціями, як Transparency International, яка підготувала кілька аналітичних звітів, присвячених питанням захисту викривачів у контексті боротьби з корупцією. Водночас Європейська рада боротьби з корупцією (GRECO) виділила рекомендації для країн ЄС щодо адаптації міжнародних стандартів захисту викривачів, що базуються на Директиві 2019/1937.

Науковці, зокрема, Девід Лью (David Lewis), який є одним із провідних фахівців у питаннях правового статусу викривачів, акцентують увагу на важливості процесуальних гарантій для забезпечення ефективного захисту осіб, що повідомляють про правопорушення. Його дослідження вказують на необхідність чіткої законодавчої регламентації захисту викривачів і нагляду за дотриманням їхніх прав під час кримінального провадження.

В Україні важливим кроком у вивченні цієї теми є праці О. Титаренка, які зосереджені на аналізі чинного законодавства України та його відповідності міжнародним стандартам. У своїх роботах Титаренко наголошує на необхідності подальшого вдосконалення національних процесуальних норм для забезпечення більш ефективного захисту викривачів. Дослідник також звертає увагу на проблему відсутності чіткої процедури анонімності викривачів, що може призводити до їхнього переслідування або тиску з боку фігурантів справ.

О. Глущенко у своїх публікаціях акцентує увагу на практичних аспектах застосування законодавства про викривачів в Україні. Він підкреслює, що хоча Закон України № 1700-VII[1] містить положення щодо захисту викривачів, на практиці ці норми не завжди ефективні через відсутність системного підходу до їх імплементації. Це підтверджується численними справами, у яких викривачі стикалися з труднощами, такими як розголошення їхньої особистості або недотримання їхніх прав у кримінальному провадженні.

Вивчення питання правового захисту викривачів корупції перебувають у площині наукових досліджень багатьох інших учених, зокрема Ю. П. Битяка, В. І. Василинчук, О. В. Грибовського, З. А. Загинея.

Постановка завдання

Метою цієї статті є комплексний аналіз проблеми правового захисту викривачів у кримінальному процесі та визначення ролі кримінально-процесуальних механізмів у забезпеченні ефективної боротьби з корупцією. Стаття має на меті дослідити існуючі міжнародні стандарти захисту прав викривачів, зокрема, передбачені Конвенцією ООН проти корупції та Директиву ЄС 2019/1937, а також оцінити їхню імплементацію в національне законодавство України.

Крім того, основною метою є виявлення недоліків у правозастосовній практиці та нормативно-правових актах, що регулюють захист викривачів, а також пропозиція конкретних шляхів вдосконалення законодавчих та процесуальних механізмів.

Виклад основного матеріалу

Відповідно до ст. 1 Закону України № 1700-VII, викривач – фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю в передбачених законодавством про-

цедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання [1].

Викривачі відіграють фундаментальну роль у сучасних антикорупційних процесах, слугуючи важливим джерелом інформації про кримінальні правопорушення, які часто залишаються невидимими для правоохоронних органів. Їхня готовність розкривати злочинні дії та повідомляти про правопорушення залежить від того, наскільки правова система здатна забезпечити їм належний захист. Кримінальний процес відіграє вирішальну роль у цьому контексті, оскільки саме на етапах досудового розслідування та судового розгляду викривачі стикаються з найсерйознішими ризиками для своєї безпеки, кар'єри та навіть життя.

Однак, попри наявність законодавчих основ, захист викривачів у кримінальному процесі залишається проблематичним. У багатьох країнах, включно з Україною, чинне законодавство надає певні гарантії безпеки, проте на практиці ці механізми часто виявляються неефективними. Викривачі можуть зіткнутися з різними формами репресій — від звільнення з роботи до прямих погроз життю. Недостатня увага до безпеки викривачів у кримінальному процесі створює ризик того, що багато інформаторів просто не наважуються повідомляти про кримінальні правопорушення.

У кримінальному провадженні особливо важливим є забезпечення анонімності викривачів, а також надання їм всебічної правової та психологічної підтримки. Правові механізми повинні бути побудовані таким чином, щоб викривач міг без страху зазнати переслідувань, надавати докази або свідчити у справі, зберігаючи при цьому свою анонімність або перебуваючи під захистом держави. Досвід інших країн демонструє, що добре організовані системи захисту викривачів значно підвищують рівень виявлення та розслідування корупційних правопорушень.

Тому одним з головних завдань кримінального процесу є створення ефективних гарантій захисту викривачів, які б відповідали міжнародним стандартам та сприяли безперешкодному розслідуванню.

Міжнародна практика показує, що ефективні механізми захисту анонімності є одним із основних чинників, які стимулюють викривачів до співпраці з правоохоронними органами. Наприклад, у багатьох країнах викривачам надається можливість подавати інформацію через захищені платформи або спеціалізовані агенції, які гарантують конфіденційність.

Ще однією важливою складовою захисту викривачів є надання процесуальних гарантій на всіх етапах кримінального провадження. Це стосується як досудового розслідування, так і судового розгляду справи. На етапі досудового розслідування викривачі мають право на забезпечення безпеки, зокрема через використання таких засобів, як охорона або участь у програмі захисту свідків. Такі програми, що існують, наприклад, у США та країнах ЄС, забезпечують викривачам нові ідентичності та зміни місця проживання, що дозволяє їм уникнути репресій з боку тих, хто підозрюється в корупційних діяннях [2].

Однак важливо розуміти, що анонімність не завжди є панацеєю, оскільки в деяких випадках судовий процес вимагає відкритості свідчень для забезпечення права на справедливий суд. Тут виникає дилема: з одного боку, необхідно захищати викривача від переслідувань, а з іншого — забезпечити підозрюваному право на захист і можливість протидіяти обвинуваченням. У цьому контексті важливим є баланс між захистом прав викривачів і дотриманням принципів змагальності та рівності сторін у процесі.

На додаток, юридичні механізми повинні забезпечувати не тільки фізичну безпеку викривачів, але й гарантії проти юридичних переслідувань чи цивільних позовів з боку тих, на кого вони повідомляють. Зокрема, законодавство багатьох країн передбачає кримінальну відповідальність за залякування або переслідування викривачів. Наприклад, у США законодавчі акти надають викривачам право на компенсацію за шкоду, заподіяну їм унаслідок репресій з боку працедавців або інших осіб, які намагаються перешкодити правосуддю [3].

Україна вже зробила певні вагомі кроки у напрямку захисту викривачів, проте наяв-

ні механізми часто виявляються недостатніми. Закон України № 1700-VII передбачає низку заходів для забезпечення безпеки викривачів, але на практиці ці положення часто ігноруються або виконуються формально [1]. Крім того, бракує спеціалізованих установ, які б займалися захистом викривачів на всіх етапах кримінального процесу. Багато випадків свідчать про те, що викривачі не відчувають належної підтримки з боку держави, що, своєю чергою, підриває їхню мотивацію до участі в антикорупційних розслідуваннях.

Крім того, в Україні існує ще одна проблема — це недовіра суспільства до викривачів, яка часто проявляється у вигляді стигматизації. Люди, які вирішують повідомити про корупцію, нерідко стають жертвами суспільного осуду або негативного ставлення з боку оточення. Така соціальна стигматизація тільки посилює проблему, адже викривачі можуть відчувати себе ізольованими і вразливими до тиску.

Одним із можливих рішень цієї проблеми є впровадження ширшої інформаційної кампанії, спрямованої на зміну суспільного сприйняття викривачів. Викривачі повинні розглядатися не як зрадники або донощики, а як люди, які сприяють боротьбі з корупцією і тим самим допомагають розбудові більш прозорої та справедливої держави. Відтак, держава має не тільки створювати законодавчі гарантії, але й активно працювати над формуванням культури захисту викривачів, сприяючи їхній реабілітації в суспільстві після подання свідчень.

Таким чином, кримінальний процес повинен стати ключовим інструментом для забезпечення ефективного захисту прав викривачів. Належне регулювання їхніх процесуальних прав, забезпечення безпеки та психологічної підтримки, а також формування позитивного іміджу викривачів у суспільстві є тими заходами, які здатні значно підвищити ефективність боротьби з корупцією.

Міжнародний досвід свідчить про те, що інституційні механізми захисту викривачів є важливим інструментом боротьби з корупцією. Законодавства країн, які успішно реалізували системи захисту прав інформаторів, демонструють, що ефективний захист не тільки стимулює викривачів надавати докази проти корумпованих посадовців, але й значно підвищує прозорість державних інституцій. У цьому контексті важливо розглянути, яким чином стандарти, встановлені міжнародними документами, такими як Конвенція ООН проти корупції та Директива ЄС 2019/1937, впливають на формування національних правових систем захисту викривачів.

Захист викривачів є важливою складовою в системі антикорупційної боротьби та верховенства права. У світовій практиці сформувалася низка міжнародних документів та правових інструментів, спрямованих на захист викривачів, які стають ключовими свідками у справах проти корупції та інших злочинів. Їхній досвід показує ефективність тих чи інших підходів до захисту прав викривачів.

Одним з найважливіших міжнародних документів у цій сфері є Конвенція ООН проти корупції (UNCAC), прийнята у 2003 році. Вона закликає держави-учасниці створювати механізми захисту осіб, які повідомляють про корупційні правопорушення, а також надає рекомендації щодо впровадження ефективних каналів для передачі такої інформації. Конвенція передбачає забезпечення безпеки викривачів не лише на національному, але й на міжнародному рівні. Державам рекомендується забезпечувати їхню анонімність та створювати програми захисту свідків. Особливу увагу приділяється питанням взаємодії між державними інституціями та правоохоронними органами для швидкого реагування на загрози викривачам [4].

У Європейському Союзі захист викривачів було значно посилено після прийняття Директиви 2019/1937. Цей документ є визначним кроком у стандартизації захисту викривачів у країнах ЄС, оскільки зобов'язує всі держави-учасниці запровадити ефективні механізми захисту викривачів на національному рівні. Серед головних положень Директиви:

- **Створення захищених каналів повідомлення інформації** — країни-члени зобов'язані впровадити внутрішні та зо-

внішні канали, які дозволяють викривачам безпечно повідомляти про порушення, зокрема корупцію, шахрайство, екологічні правопорушення.

- **Заборона переслідувань** — викривачі не можуть бути об'єктом дискримінації, звільнення, пониження в посаді або будь-якої іншої форми репресій з боку роботодавців.
- **Конфіденційність** — особам, які повідомляють про правопорушення, повинна бути гарантована конфіденційність, включно з можливістю подання анонімних скарг [5].

Важливо, що кожна країна ЄС повинна створити державні органи, які забезпечують контроль за виконанням цих положень, а також встановити відповідальність за будь-які репресивні дії щодо викривачів. Такі заходи вже впроваджені у більшості країн ЄС, і позитивний ефект спостерігається в тих юрисдикціях, де було створено незалежні агенції для захисту інформаторів.

США є однією з країн з найрозвиненішими правовими інструментами захисту викривачів. Ще у 1989 році був прийнятий Закон про захист викривачів (Whistleblower Protection Act), який надає широку систему гарантій для осіб, які повідомляють про порушення законодавства, зокрема, у державному секторі. Основні положення цього закону включають: 1) гарантії проти звільнення та репресій — будь-які спроби переслідувати викривача через його повідомлення можуть бути оскаржені в суді, а сам викривач має право на відновлення на роботі та компенсацію шкоди; 2) захист фінансових інтересів — викривачі мають право на компенсацію та навіть винагороду, якщо їхня інформація допомогла виявити злочини, які завдали значних фінансових збитків державі; 3) можливість звертання до незалежних органів — закон дозволяє викривачам звертатися до спеціалізованих агенцій, таких як Офіс спеціального захисника (Office of Special Counsel), який займається захистом викривачів у федеральному уряді.

Цікаво, що у США також діє Закон про викривачів у сфері цінних паперів (Dodd-Frank Act), який надає викривачам у приватному секторі ще більше можливостей для захисту та винагороди. Завдяки цьому закону, викривачі, які повідомляють про фінансові шахрайства, можуть отримати до 30% від суми штрафу, накладеного на порушників [6].

У Великій Британії викривачів захищає Закон про публічні інтереси (Public Interest Disclosure Act, 1998), який також надає низку гарантій для осіб, що повідомляють про корупцію чи інші злочини. Закон передбачає наступні механізми захисту: 1) захист від несправедливого звільнення — викривачі не можуть бути звільнені за повідомлення про правопорушення, навіть якщо вони працюють у приватному секторі; 2) незалежний судовий контроль — викривачі можуть звернутися до судових органів, таких як трибунали з питань зайнятості, щоб оскаржити будь-які дії, спрямовані на їхнє переслідування; 3) анонімність та конфіденційність — закон гарантує викривачам право на анонімність, якщо це необхідно для їхньої безпеки.

У Великій Британії також діє Інститут викривачів (Whistleblowing Charity), який надає консультативну та юридичну підтримку інформаторам, забезпечуючи супровід на всіх етапах їхньої взаємодії з правоохоронними органами та роботодавцями.

Австралія прийняла Закон про захист викривачів у державному секторі (Public Interest Disclosure Act) у 2013 році, який є одним із найсучасніших інструментів у цій сфері. Закон передбачає захист як для державних, так і для приватних викривачів, а також гарантує:

- **Захищені канали для повідомлень** — викривачі можуть звертатися до спеціалізованих агентств, таких як Офіс незалежного уповноваженого з питань доброчесності.
- **Винагороди для викривачів** — пропонує викривачам фінансові стимули для розкриття корупційних правопорушень.
- **Право на компенсацію** — якщо викривач зазнав репресій або фінансових втрат через своє повідомлення, він може подати позов про компенсацію.

Ці приклади показують, що міжнародна практика захисту викривачів стала ключовим інструментом у боротьбі з корупцією та іншими злочинами. Міжнародні доку-

менти та національні законодавства, такі як UNCAC, Whistleblower Directive та закони у США, Великій Британії й Австралії, не лише захищають викривачів, але й активно заохочують їх до співпраці з правоохоронними органами. Ці моделі можуть бути взяті за приклад для вдосконалення української системи захисту викривачів.

Хорватія також є яскравим прикладом країни, що адаптувала свої правові норми до європейських стандартів захисту викривачів, але водночас зіткнулася з низкою викликів на шляху до їхнього ефективного впровадження. Основним нормативним актом у цій сфері є Закон про захист викривачів, прийнятий у 2019 році, що став прямою відповіддю на прийняття Директиви ЄС 2019/1937 [7].

Закон передбачає створення обов'язкових каналів для подачі інформації про порушення як у державних, так і приватних організаціях. Викривачі можуть подавати скарги через внутрішні та зовнішні канали, що забезпечують конфіденційність і захист від витоку інформації.

Унікальною особливістю хорватської моделі є надання виключних повноважень омбудсмену, який виступає як незалежний арбітр між викривачем та системою правосуддя. Омбудсмен виконує роль посередника, а також гарантує дотримання стандартів захисту викривачів у державних структурах.

Однією з важливих складових хорватської системи є розширена роль судів, які мають право надавати викривачам захист від переслідування на роботі та забезпечувати справедливу компенсацію за будь-які втрати.

На додаток до загальних положень хорватська система передбачає надання винагород викривачам, чия інформація сприяла виявленню серйозних корупційних схем або інших злочинів. Це створює додаткові стимули для громадян співпрацювати з органами влади.

Важливою справою, що продемонструвала ефективність нової законодавчої бази, стала справа у державній енергетичній компанії Hrvatska Elektroprivreda (HEP) [8]. Один з працівників повідомив про корупційні зловживання у вищому керівництві, що призвело до фінансових втрат державного підприємства. Незважаючи на тиск з боку компанії, він отримав повний юридичний захист, а його інформація сприяла кримінальним розслідуванням і покаранню винних.

Проте, незважаючи на успіхи, система захисту викривачів у Хорватії все ще стикається з викликами, особливо у приватному секторі. Проблеми з довірою до викривачів і переслідуванням з боку роботодавців залишаються серйозними бар'єрами. У майбутньому Хорватія планує вдосконалити правові механізми захисту, зокрема шляхом більш тісної співпраці між судовими органами та омбудсменом, а також підвищенням обізнаності про права викривачів серед населення.

Українське законодавство щодо захисту викривачів є відносно новим явищем, що стало важливою частиною антикорупційних реформ після Революції Гідності 2014 року. Основний правовий акт, який регулює права викривачів у нашій державі, це Закон України «Про запобігання корупції», зокрема положення, внесені до нього у 2019 році. Україна, як і багато інших країн, прагне адаптувати міжнародні стандарти до національних реалій, при цьому стикаючись з низкою викликів, притаманних перехідним положенням економіки та суспільства.

Закон гарантує викривачам анонімність. Інформація, що дозволяє ідентифікувати викривача, не може бути розкрита без його згоди. Викривачі мають право подати повідомлення як відкрито, так і анонімно, зокрема через офіційні електронні системи.

Важливою частиною українського законодавства є захист викривачів від переслідувань або дискримінації на роботі через їхні повідомлення. Закон забороняє звільнення, переведення на нижчу посаду або інші форми тиску на викривачів. Це положення стало особливо актуальним для захисту державних службовців, які часто стають ключовими свідками корупційних схем.

Якщо існує загроза життю або здоров'ю викривача чи його родичів у зв'язку з повідомленням, держава зобов'язана забезпечити їм фізичний захист. Цей аспект охоплює надання тимчасового житла, зміни місця ро-

боти, або навіть зміни особистих даних викривача.

В Україні створено кілька інституційних механізмів для реалізації захисту викривачів: 1) Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). НАЗК є основним органом, відповідальним за розгляд повідомлень від викривачів, забезпечення захисту їх прав та сприяння органам правопорядку у розслідуванні таких повідомлень. 2) Суди та правоохоронні органи. Викривачі мають право звертатися до суду для відшкодування збитків або відновлення на роботі у випадках незаконного звільнення чи переслідування.

Ці правоохоронні та судові інституції застосовують переважно кримінально-правові заходи протидії деліктам, передбаченим статтями 366-2, 366-3 КК України. Пріоритетною в їх діяльності є каральна, а не запобіжна функції, що обумовлено їх правовим статусом (у них значно менше повноважень щодо недопущення вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією). Водночас кримінальне переслідування суб'єктів декларування за вчинені ними делікти є важливим заходом запобігання вчиненню таких кримінальних правопорушень іншими особами [9].

Україна демонструє поступове покращення в сфері захисту викривачів. З кожним роком кількість повідомлень про корупцію зростає, що свідчить про поступове підвищення довіри до законодавчих механізмів. Важливою перспективою є адаптація нових міжнародних стандартів у рамках євроінтеграційного процесу України, що вимагатиме подальшого удосконалення правової системи захисту викривачів.

Особливо це актуально для української правової системи в складних умовах воєнного стану, оскільки воєнні конфлікти створюють унікальні умови, де проблема корупції набуває особливої важливості. Статистичні дані, які були зібрані протягом останніх двох років, свідчать про те, що нейтральне ставлення до корупції в українському суспільстві зменшується, а готовність боротися з цим явищем, навпаки, росте. Так, за результатами соціологічного опитування групи «Рейтинг», яке провели за підтримки проєкту USAID «ВзаємоДія», у листопаді-грудні 2022 року, тобто ще до запуску Єдиного порталу повідомлень викривачів (далі – Портал), вісімдесят сім відсотків опитаних респондентів декларували готовність заявити про факт корупції через Портал (однозначно готові – тридцять сім відсотків, скоріше готові – п'ятдесят відсотків). Водночас сімдесят чотири відсотки вважали, що отримання фінансової компенсації спонукатиме громадян повідомляти про такі злочини і лише двадцять три відсотки були не впевнені в такій ініціативі [10].

Натомість загальнонаціональне опитування, що проводили вже у 2023 році за програмою сприяння громадській активності «Долучайся!» спільно з проєктом USAID «ВзаємоДія», продемонструвало, що зросло суспільне схвалення громадян, які подають скарги на корупцію до уповноважених органів. Цей відсоток зріс з 71% у 2021 році до 81% у 2023 році. А показник українців, які декларують готовність відстоювати свої права сягає 52% – найвищого рівня з 2007 року [10].

Для кращого розуміння розглянемо справжній кейс, коли механізми захисту викривачів працювали ефективно. Наприклад, у справі про корупцію в Національному агентстві з питань запобігання корупції (НАЗК), викривачка, колишня очільниця департаменту фінансового контролю, відкрито заявила про маніпуляції з деклараціями чиновників. У цьому випадку вона отримала значний публічний та правовий захист, у тому числі через правозахисні організації та увагу медіа. Цей випадок демонструє, що викривачі можуть отримати захист, якщо є широкий резонанс і підтримка громадянського суспільства.

Такий приклад підкреслює важливість не лише правових механізмів, але й підтримки громадянського суспільства та ЗМІ у забезпеченні захисту прав викривачів.

Правоохоронні органи та суди відіграють ключову роль у реалізації процесуальних гарантій для викривачів, оскільки саме вони повинні забезпечити дотримання законодавчих норм та належний рівень захисту.

Однак у багатьох випадках саме недосконалість роботи цих інституцій стає при-

чиною того, що викривачі залишаються незахищеними. Правоохоронні органи часто не готові або не хочуть займатись повним розслідуванням справ викривачів, особливо коли це стосується впливових суб'єктів чи великих корпорацій. Це призводить до того, що викривачі залишаються під загрозою репресій або навіть фізичної розправи.

Одним із ключових завдань для успішного функціонування системи захисту викривачів є підвищення правової культури та обізнаності серед населення. Багато громадян не знають про свої права та можливості захисту у випадку викриття порушень. Кампанії з інформування населення, спеціальні навчальні програми для працівників органів влади та підприємств можуть підвищити рівень довіри до правової системи та заохотити громадян до викриття корупції чи інших порушень закону.

Висновки

Міжнародний досвід може стати важливим джерелом для реформування української системи захисту викривачів. Використання найкращих практик інших країн, зокрема тих, де правовий захист викривачів є на високому рівні, дозволить адаптувати ефективні рішення до національних умов і значно підвищити рівень правової захищеності осіб, які повідомляють про правопорушення. Це допоможе Україні зміцнити правову державу та підвищити рівень довіри до системи правосуддя. Відтак, вважаємо, що доцільним є створення додаткових інструментів захисту, таких як спеціалізовані органи, які займалися б підтримкою та захистом викривачів, і посилення відповідальності за переслідування осіб, які викривають корупційні схеми. Окрім цього, підвищення правової культури та обізнаності громадян про права викривачів є важливим кроком до вдосконалення існуючої системи. Лише через системні зміни можна забезпечити безпеку викривачів та ефективне застосування їхніх свідчень для боротьби з корупцією.

Перспективи розвитку законодавства в Україні повинні бути спрямовані на розширення правової бази, активну роль державних інституцій та вдосконалення механізмів правового захисту, що стане важливим кроком на шляху до створення відкритого та прозорого суспільства.

Література

1. Про запобігання корупції. Закон України від 14.10.2014р. №1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#top.

2. Трепак В.М. Теоретико-прикладні проблеми запобігання та протидії корупції в Україні : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2020. 481 с.

3. Толчкова І.А. та Казюта Д.А. Захист викривачів корупції: українські реалії та міжнародний досвід. *Часопис Київського університету права* 2019/1. С.287-291.

4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Міжнародний документ від 31.10.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.

5. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/1937 від 23 жовтня 2019 року «Про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства союзу» : Директива Європ. Союзу від 23.10.2019 р. № 2019/1937. (с. 3-4) URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/Dyrektyva-YES-20191937.pdf.

6. Zimmermann P. Governing by protection: Studying the problematization of whistleblower protection in the EU. *Administrative Theory & Praxis*. 2022. С. 1–19. URL: https://doi.org/10.1080/10841806.2022.2066381.

7. EU Whistleblowing Monitor. URL: https://www.whistleblowingmonitor.eu (дата звернення: 18.10.2024).

8. Puljić, Štefica. *Analiza povećanja porezne osnovice poreza na dobit za pravne i fizičke osobe za 2021. godinu*. Diss. Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Faculty of Law Osijek. Chair of Commercial Law, Financial Law, Maritime and General Transport Law, 2023.

9. Никифоренко Н. Суб'єкти запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією: проблеми функціонування та перспективи вдосконалення правового статусу. Аналітичне та порівняльне правознавство. 2024. № 1. С. 611–617. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.107.

10. Українці готові все частіше повідомляти про корупціонерів. URL: https://lb.ua/news/2023/12/04/587279_.

References

1. Pro zapobihannia koruptsii. Zakon Ukrainy vid 14.10.2014r. №1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#top.
2. Trepak V.M. Teoretyko-prykladni problemy zapobihannia ta protydii koruptsii v Ukraini : dys. … d-ra yuryd. nauk : 12.00.08. Lviv, 2020. 481 p.
3. Tolchkova I.A. ta Kaziuta D.A. Zakhyst vykryvachiv koruptsii: ukrainski realii ta mizhnarodnyi dosvid. Chasopys Kyivskoho universytetu prava 2019/1. P.287-291.
4. Konventsiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii: Mizhnarodnyi dokument vid 31.10.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.
5. Dyrektyva Yevropeiskoho Parlamentu i Rady (IeS) 2019/1937 vid 23 zhovtnia 2019 roku «Pro zakhyst osib, yaki povidomliaiut pro porushennia zakonodavstva soiuzu» : Dyrektyva Yevrop. Soiuzu vid 23.10.2019 r. № 2019/1937. (s. 3-4) URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/Dyrektyva-YES-20191937.pdf.
6. Zimmermann P. Governing by protection: Studying the problematization of whistleblower protection in the EU. Administrative Theory & Praxis. 2022. P. 1–19. URL: https://doi.org/10.1080/10841806.2022.2066381.
7. EU Whistleblowing Monitor. URL: https://www.whistleblowingmonitor.eu.
8. Puljić, Štefica. Analiza povećanja porezne osnovice poreza na dobit za pravne i fizičke osobe za 2021. godinu. Diss. Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Faculty of Law Osijek. Chair of Commercial Law, Financial Law, Maritime and General Transport Law, 2023.
9. Nykyforenko N. Subiekty zapobihannia ta protydii kryminalnym pravoporushenniam, poviazanym z koruptsiieiu: problemy funktsionuvannia ta perspektyvy vdoskonalennia pravovoho statusu. Analitychne ta porivnialne pravoznavstvo. 2024. № 1. P. 611–617. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.107.
10. Ukraintsi hotovi vse chastishe povidomliaty pro koruptsioneriv. URL: https://lb.ua/news/2023/12/04/587279_.

Nataliia Slotvinska,
associate Professor of the International Department and criminal law of the Educational-Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative Education Lviv Polytechnic National University
ORCID iD: https://orcid.org//0000-0002-2756-4557 Nataliia.D.Slotvinska@lpnu.ua
Anastasiia Shardakova,
Student of the Institute of Law, Psychology and Innovative Education Lviv Polytechnic National University

FEATURES OF THE LEGAL STATUS OF WHISTLEBLOWERS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article analyzes national and international experiences in the legal regulation of whistleblower protection and outlines procedural guarantees that ensure the effective legal safeguarding of their interests within criminal proceedings.

In this context, mechanisms for ensuring whistleblower security and methods for implementing positive international practices are highlighted. Changes to Ukraine's Criminal Procedure Code concerning whistleblowers and the peculiarities of their practical application in the context of modern Ukrainian justice are analyzed.

The study emphasizes key procedural issues faced by whistleblowers, such as violations of anonymity, the absence of clear protection procedures, and more. Particular attention is given to the practices of the European Court of Human Rights and standards developed by the United Nations and the European Union.

As a result, the study concludes that existing legislative mechanisms for whistleblower protection in Ukraine require further improvement to fully realize their rights and establish clearer procedural safety guarantees to ensure the effective exposure of corruption-related criminal offenses.

The article proposes several recommendations to enhance the protection of whistleblowers' rights in criminal proceedings, including expanding the range of protected individuals, introducing new mechanisms for monitoring the observance of whistleblower rights, and strengthening accountability for breaches of confidentiality regarding their data.

Keywords*: criminal proceedings, participants in criminal proceedings, whistleblower, rights protection, anti-corruption, procedural guarantees, international experience, European Court of Human Rights.*